

ELŐFIZETÉSI ÁR: helyben és vidéken egész évre
10 frt., félévre 5 frt. A közlemények és fizetések bérmentési-
tendőek.

HIRDETÉSEKÉRT soronkint 15 új kr.

MEGJELEN MINDEN VASÁRNAP.

Megrendelhető minden kir. postahivatalnál, a szerkesztőségnél
nádor-utca 13. szám és Kilián György könyvkereskedésében
váci-utca Drasehe-féle házában.

ORVOSI HETILAP.

HONI S KÜLFÖLDI GYÓGYÁSZAT ÉS KÓRBUVÁRLAT KÖZLÖNYE.

HUSZONÖTÖDIK ÉVFOLYAM.

Felelős szerkesztő és tulajdonos Markusovszky Lajos tr. Főmunkatárs Balogh Kálmán tanár.

TARTALOM: *Duka T.* tr. Némely megjegyzések a Keletindiában, különösen a Himalayák tájain előforduló lázak jelenségeiről. — *Fischer A.* tr. A húgyhólyag részletes csonkolása. — *Peto L.* tr. Közlemény a sz. Rókus-kórházi II. sebészeti osztályról. A phosphoros csonthártyalob- és csontüszökről. — *Havas Ad.* tr. Naphthol és iodoform. — *Könyvismertetés.* Die Osteotomie mit Rücksicht auf Aetiologie und Pathologie v. Genu valgum, G. varum etc. Von Dr. W. Macewen. — *Lapszemle.* A saroklábról (pes calcaneum).
TÁRCZA: *Szekeres J.* tr. Eredeti levél. Strassburg, jun. 29. — *Lengyel (Pollák) S.* Eredeti levél. Páris. I. — Vegyesek. — Szerkesztői levelezés. — *Előfizetési felhívás az „Orvosi Hetilap” 1881. július—decemberi folyamára.* — Pályázatok.

Némely megjegyzések a Keletindiában, különösen a Himalayák tájain előforduló lázak jelenségeiről.¹⁾

DUKA TIVADAR tr., nyug. brit. kir. hadseregi főorvostól Bengalban.

Amint Angliát egy pár héttel ezelőtt elhagyám, nem is gondoltam arra, hogy szerencsém lehessen a tisztelt budapesti orvosi egyesület ülésében jelen lehetni, s mi több, még ama megtiszteltetésben is részesülni, hogy annak egynehány kitűnő tagja, közöttük egy-két régi barátom, s bajtársam, kifejezze azon ohajtását, hogy én itt felszólaljak.

Ha azt sejtem, nem találtattam volna oly készültségben, mint a milyenben most vagyok, s hogy ezen helyen mégis megjelenek, azt csak azért teszem, mert hálámat kifejezni és a tisztelt tagtársak kegyes elnézését igénybe venni ohajtom.

Legjobb éveim emlékére térek tehát át és a távol keletet orvosi szempontból veszem tárgyamul.

Valamint az állami és társadalmi viszonyok, akképen a természet tüneményei is óriási arányokban jelentkeznek Keletindiában. — A cyclone átrohan egész országokon, s milliók hajlékai néhány percz alatt romba dőlnek; vagy a bengali öbölből egy óriási hullám csap ki, s előzőli útjában a sok mértföldre terjedő rónákat minden élő lényvel együtt; a kisebb hajócsoportok nyomtalanul eltűnnek előtte, míg a nagy tengeri hajókat kiemeli kikötőjükből, messze elhordva és letéve, a rizs- vagy indigóföldek közepére. A jégeső gömbjei meghaladják olykor a hat fontos ágyúgolyó nagyságát, s vannak ott oly helyek, mint Cherrapunjie, a hol az eső nem centimetryi cseppekben, hanem egész arasznyi sugarakban szakad az egékből.

Ha pedig a rendes esős időszak kimaradt, vagy hiányos találna lenni, mint ez időszakonkint előfordul, akkor milliók élete vesz el, mivel a nap sugarai felperzselik a földmívelő munkájának gyümölcsét.

¹⁾ Előadatott a budapesti kir. orvosegyület 1881. június 4-diki ülésén.

A járványok legfélelmesebbjei a cholera és pestis szintén hazájuknak tekintik Keletindiát.

Ha a térképre fordítjuk szemünket, azt látjuk, hogy Britannianak azon keleti birodalma háromszöget képez, melynek bázisa a Himalayákon van, csúcsa pedig hosszan benyúlik a bengali öbölbe, s hogy képe hasonlít Olaszországhoz az európai térképen; de másfél millió angol négyszögmérföld e birodalom területe és 250 millió lakosainak száma, oly nagy tehát, mint egész Europa, Oroszországot ide nem számítva. Míg egyfelől földünk legforróbb területeit foglalja magában, addig másfelől örök hóval fedett csúcsokkal bir, így zordon arctikus climát találunk északi határain.

A Himalayák tájain előforduló némely kórjelenségről leszek bátor egy-két igénytelen megjegyzést tenni, de nem azért, hogy én itt aetiologiai és pathologiai theoriák tömkelegébe mélyedjek, a mely feladatban az engem környező mély tudományú tanárok, kik tanszékeikről hirdetik a tudományok legújabb vívmányait, nekem élvezetes és épületes oktatást adhatnának, — ily ténre én lépni nem merek. Kegyes engedelmükkel mégis megkísérlek elmondani egyetmást abból, a mit hosszú évekre terjedt szolgálatom alatt láttam és tapasztáltam a lázas kórjelenségek körül, Keletindianak több részében; megemlítve egy-két oly kórjárványi jelenséget is, mely az ottani éghajlati viszonyok között a Himala vagyis Himalaya táján (Himala=hima hó, dér, és alaya helyiség; tehát havasok hazájában) előfordul.

A Himalaya hegyláncz félkörben vonul el a kelet-indiai birodalom északnyugoti és keleti határain, jól benyúlva keletfelé, s hosszúsága 1500 angol mértföldre számíttatik. Nyugotfelül kezdve, elválasztja azt Beludisistan, Turkestan, Afghanistan, Kasmir-Nepal, Sikkim és Bhutantól, így Tibet és Chinától. Ezen tömör félkört nyugoton az Indus, keleten pedig Brahmaputra folyamok függőlegesen, egymással mintegy párhuzamosan hasítják át.

Sok időt venne az igénybe, ha a Himalayák leírásába bocsátkoznám, ha szólnom kellene azoknak geológiai szerkezetéről, érdekes éghajlati viszonyairól, növény- és állatéletéről, felpillantva hóval fedett csúcsaira, melyek között a Kinjinja¹⁾ és az Everest, megközelítik a 30.000 lábat óriási magasságokban; ezekről szólni nem szándékom.

Tárgyamra vonatkozólag kiemelem azonban azt, hogy az összes halandóságnak aránya, tekintve a bennszülött indiai lakosságot, nagy változásoknak van alávetve; tehetni pedig azt évenként 31-től 81-ig egyezer lélekre számítva, s itt azonnal constatálom azt, hogy a magas számok a lázak rovatában merülnek fel. Így Bombayban az arány a 100-hoz 20.82, Madrasban 10.08 és Bengalban 12.38; így volt ez 1878-ban. Az előbbeni évben, t. i. 1877-ben, szárazság és éhség uralkodván, az általános halandóság, a keletkezett lázak alatt több mint megháromszorosodott.

Nem lesz érdektelen talán a következő számokat feljegyezni, mi elég megközelítő arányt adand az egész birodalomra. Hyderabad tartomány például, mely 2,186.000 lélekből áll, vesztett 178,404 egyént és a halandóság arányát úgy állította össze az ottani egészségügyi főnök Little tr. amint ezt a következő számok tüntetik fel:

Cholera 15.6; himlő 2.7; alhasi bajok 12.6; sérülések 0.5; lázak 38.9; egyéb bajok 11.1; összesen 81.4 1000 lakosra.

Ez rendkívüli halálozás volt, mert egyébkor azon tartományban a rendes halálozási arány összesen nem több mint 32.1; a míg most, mint látjuk, csak a lázak 38.9-ot tettek ki. Itt a lázak okozta nagy számokat ohajtottam kiemelni.

A Himalayák felé való közeledés lassú emelkedésben történik. A hegyi tájék északnyugoti részén, Simla vidékén az éghajlat száraz, s így kevesebb a burján, de keletfelé Naini Tal és Darjilij között terül el egy, Nepal és Sikkim határainál szélességben 30—40 angol mértföldnyi, tropikus nádasban és erdőségben *buja öv*; ez a vadelefántok, tigrisek és orrszarvuak hazája, itt ritka az emberi tanya.

A hegyekről jövő folyamok itt már lassúak, a posvány sok, s sűrű nádasok, magas tropikus füvek és egyéb növények, a bauhinia, pandanus és más, a kisebb fajokhoz tartozó fák lepik el azon területet. Ez az igazi jungle, mely tarayani vagy *terai* név alatt annyira ismeretes.

A hol a Ganges megjelen a hegyek között a Gangutri, az az Ganga forrásától, ott északnyugat felé van az úgynevezett bhabar, homokterület, melyben a folyók eltűnnek, s csak a terrenum alsó szegélyén gyülekeznek össze szét-szórt patakokban. Ezen területeken, t. i. a bhabar és a teraiban kezdődik a legveszélyesebb lázak climája. Naplemente után többnyire sűrű köd borítja azokat, a lég-huzam lehetőleg a legkisebb, a levegő tehát nedves, áthatva a posványok és rohadó növények miasmáitól. A kinek itt átutaznia kell, az, útját nappal és minél gyorsabban teszi meg; naplemente után ott tartózkodni, vagy tán még aludni, a közvélemény szerint veszélyes lázak következményeit vonja maga után.

Ezen veszélyes körülmények azonban nagy változá-

¹⁾ Kinesincsinga (magyaros kiejtéssel).

sokon mentek át az utóbbi években a terai azon részeiben, melyeket az emberek kitartó szorgalma mivelés alá hódított meg. Darjeeling hegylánc lábainál a régi veszélyes jungle övet nagy gonddal ápolt, sok mértföldekre terjedő gazdag thea-plantage-ok lepik el már ma, s ezernyi lélekre menő munkásoknak telepítvényei, sőt vásár-helyek is lettek felépítve az angol szorgalom és kitartás útmutatása és folytonos gondozása következtében.

Az ily plantage-okon már most él az európai ember is, s egészsége nincs ott nagyobb veszélynek kitéve, mint beljebb Bengalnak terjedelmes lapályain. Azt mondják a theaplántálók, hogy „*minél veszélyesebb a clima, annál jobb ízű, s így annál jobb árú theát természet talaja*“. Szükségkép következik ebből az, hogy a mely európai ember ott lakni, s egészségben maradni kíván, annak nemcsak hajlékára, étkezésére és minden egyéb őt környező körülményekre kell a legnagyobb gondot fordítani, hanem az észszerű pontosság és mértékletesség figyelembe vétele valóban szükségképi életfeltétel reá nézve.

Ha egy új theaplantage beültetésébe fognak, oly időszakot kell a művelet megkezdésére választani, amidőn a hőség több hónapon át uralkodván, a mocsaras talajt lehetőleg kiszáritotta, s a félig-meddig elszáradt fűvet és nádasokat tűz által elperzselhetővé tette. Ezt követi a fák töveinek kiirtása, s az így elkészített tábla közepén, lehetőleg a legmagasabb ponton a plantage-felügyelőnek egyszerű hajléka, a shanti készül el. Felépítik pedig azt 6—10 lábnyi magasságú czövekeken, bambuszfából nádfedél alatt, s az ügyes lepcsza, vagy nepali munkás, annak számára egy két-hét alatt azt egyszerű kényelemre elkészíti és ösztönszerűleg vezetettve, a teraiban egyedül lehetséges megmaradásnak két főfactorát biztosítja; így t. i. a talajból származó közvetlen kipárolgásnak, nedveségnek megelőzését, s alólról a bambú-gyékényeken mindenünnen áthatoló légáram által a tökéletes szellőzés eszközését — a shantin át — éjjel úgy mint nappal. Mint Darjilij kerületének orvosa három éven keresztül, t. i. 1870. és 1874. között sokszor megfordultam, s éjeket töltöttem ilyen czövekeken épült hajlékokban a teraiban anélkül, hogy egészségem csak a legkevésbé is szenvedett volna. A leggyakoribb lázak évszaka itt szeptember végétől novemberig és február havától az esős időszak beálltaig tart. Novemberben a lég tiszta, száraz, a nap sugarai mindig tropikaiak, de a hőmérő változik, északa a fagypontra alólról, a délutáni órákban 38° R. magasságig. Ily hőváltozások meghűlést és csakhamar váltólázat idéznek elő. Oldham és mások, kik vele tartanak, azt állítják, hogy minden intermittensnek eredete a *chill*, a meghűlés és hogy malaria, mint objective kórokozó, nem is létezik. A malariáról tehát még felette elágazók a vélemények az Indiában szolgáló orvosok között; de bármiként düljön el e fontos kérdés a jövőben, annyi azonban megjegyezhető, hogy a malariánál — rosszlevegő — tán valami hydrocarbon, vagy más ily nehéz gáz létezik a talajnak alsó színvonalán, így például a teraiban, vagy a nádasokban bővelkedő Tisza és Duna partjain. S itt úgy mint ott a váltólázak terrenumainak mondhatjuk azokat; de a tapasztalás mégis a pestisnél azt mutatja, hogy az egykoron ott annyira uralkodott

lázak legnagyobb részben megszűntek a theaplantage-ok következtében, s ha előfordulnak, ez akkor történik leginkább, ha a hőmérőnek — mondanám — mintegy rohamos változása, az organismusnak excretorikus functioit rohamosan az egyik organum, t. i. a bőrtől a belorganumokra, t. i. a bél, a vese és a májrendszerre (készteti) teszi át, anélkül, hogy ezek az ily hamarosan rájuk hárult functioknak teljesítésére lassankint idomítottak, s így hivatásuknak tökéletesen megfelelhettek volna.

Felmerül tehát azon felette fontos kérdés, hogy a váltólázaknak okozója, mint ilyen az emberi organismuson kívül, vagy a tökéletlenül végbevitt excretionak különösen módosított, de mindenesetre tökéletlen productumai összehalmozása folytán az emberi organismuson belül keletkezik-e? Nem ezek-e okai azon kórtünetek előidézésének, melyeket váltólázak nevezünk? Méltó tekintetbe venni itt azt, hogy néha a hasmenés, nemkülönben az emesis, az izzadás az idegrendszernek, tehát az életerőnek küzdelme az excretio útjain, s mindez mintegy útmutatóul szolgál arra, hogy az ottani megakadásban keressük a kórjelenségek legközelebbi okait; tekintetbe vevén mindenesetre azt is, hogy a *vérszegénység*, mely a tropikai viszonyok között majdnem egy *corollarium*, praedisponálja az organismust arra, hogy a kórelemeknek kevésbé legyen képes ellentállani.

Különös érdekűek azon tapasztalataim is, hogy ha a malariát mint egy nehéz gázt tételezzük fel, melynek csak az alsó talajokon, nem pedig nagy magasságokon lehetne teremnie, miként történik mégis, hogy váltóláz-esetek előfordultak oly egyéneken is, kik körülbelül 7000 lábnyi magasságban a tenger színe felett születtek, mint például Darjchiryben, s a terait soha sem látogatták meg az egészségtelen időszakokban.

A *febris typhoidea* seu gastrica szintén honos Kelet-Indiában a lapályokon úgy, mint a magasabban fekvő állomásokon. Az 1853. és a következő években lett az orvosi kar figyelme tüzetesen reáfordítva, Scriven és Ewart bengali hadseregi fiatal orvosok által, kiknek feltűnt, hogy a chininnek hatása egyáltalában semmi se volt, sőt olykor károsnak is bizonyult be ezen lázas esetekben, s a kóros tünetek a hullák bonczolása által, midőn a Peyer-féle mirigyszigetek kétség nélküli fekélyesedése észleltetett, csakhamar fel lőnek derítve. Hogy ez előbb nem történt, oka az volt, hogy a tropikai forróság alatt a lázas beteg kimerül, mielőtt a kórnak félreismerhetlen tünetei jelentkezének, s hogy a petécskék színe a bennszülött bőrén csak igen nehezen ismerhető fel, ha ugyanegy általában kivethető. Szenvednek pedig a *f. typhoidea*tól az újonnan megérkezett angol katonák, kiknek első évi halandósága komoly figyelmet gerjeszt a kormánynál. Láttam ily eseteket Simla és Darjilij állomásokon és a Sanawari katonai nevelőintézetben Simla szomszédságában.

Az *éhség okozta* és a *visszaeső lázak* (relapsing fevers) nagy halandóságot okoznak a lapályokon és azon orvosok, kik ily eseteket kezeltek, a tünetek között feljegyezték a bőr rendkívüli sárgaságát és a fekete színű hányadékot.

A hegyi állomásokon előforduló hasmenés (hill-diarrhoea) megemlítendő annyiban, hogy némely író

azt is lázas tünetekkel keletkezni hiszi, míg mások ismét azt az ivóvíz fertőzésének és a climatikus viszonyoknak tulajdonítják.

A *cholera*, melyről sok ideig azt tartották, hogy bizonyos magasságokon a tenger színe felett elő nem fordulhat, járványosan jelentkezett már többször Simlában is, 7000 lábnyi magasságban, s ragályossága felől a vélemények még mindig eltérők, s inkább odahajolnak, hogy a beteg által közvetlen infectio csak igen ritka esetekben fordul elő, miről személyesen is volt alkalmam meggyőződni. Ha a cholera-katonatelepeken vagy fegyenczházakban kitör, az ily embertömegeknek más helyre átszállítása legtöbbszörre kielégítő következményekkel van egybekötve. Quarantinekre, egészségi cordonokra a cholera kezelésében senki sem gondol most soha Kelet-Indiában, mivel feltűnő az, hogy a járvány nem is terjed a vasutak irányában; sőt tapasztalni, hogy az ily közlekedési vonalak áthatítják olykor a járványos tartományokat, anélkül, hogy a félelmetes betegséget odábbvinnék. Szórványos esetek alsó Bengalban különösen Calcuttában és Jeddore vidékén mindig fordulnak elő, de bár sok gond lett fordítva a kór mikénti keletkezésére, kipuhatólásában eddig megbízható eredményeket felmutatni még nem vagyunk képesek.

De nemcsak a febris intermittens és a *f. typhoidea* uralkodnak itt, hanem előfordul a hegyekben az úgynevezett *palii pestis* és a *mahamarrie* is (a nagy halál), a mint az megtörtént az 1823, 1853 és 1876-dik években. Azon himalayai magaslat, melyben e járvány kitört, fekszik a 29°.45 északi szélesség és a 79°.45 keleti hosszúság alatt, s Kumaon tartománynak neveztetik, melyhez van csatolva a nyugotészakra fekvő Garhwal kerület. Ezen kettőnek terjedelme körülbelül 11,000 angol négyszög mértföld, melynek csak fele lakható, s alig egy negyede művelés alá való; a többi örök hóval van borítva. A nép itt felette szegény, s a szomszéd Nepalnak uralkodótól, a gurkháktól sok elnyomatást és zsarnokságot kell szenvedniök. Az északra elnyúló havasokból Tibet felől erednek brit Indiának folyamai és a délfelé nyúló lapályokra ereszkednek alá; jobbra és balra van a két nagy folyam, az Alaknunda és a Surda, mely Nepalban ered, s ez azon 7000 lábra emelkedő terület, ahol a pestis, az úgynevezett mahamarrie, szokott kiütni. Alant, a hegyláncz lábainál szintén meg van azon gazdag tropikus növényzeti öv, a terai 10—15 angol mértföldnyi szélességben. A magaslaton, mely 23, sőt 26.000 lábnyira emelkedik fel, nagy havazások és esőzések jönnek elő; de az így képezett patakok, csakhamar lesietnek megtermékenyíteni India lapályát, míg a magasságban rendszeren nem marad egyéb hátra, mint kopár szirt.

Geologiai viszonyok. Vulkanai eredetű kőzetek, továbbá csillám, pala és gneiss fordulnak ott elő. Ezek szomszédságában van egy nagy harmadlagos lerakódás, elefántcsontok, rhinoceros, hippotherium és megatherium-maradványokkal, melyeknek felfedezése Falconer tr. nevét tevő híressé.

A nép itt vegyes fajú, hindu és tibeti lakosoktól származik, foglalkozása a földművelés és alsó rendű kézművesség. Ruházatja gyapjuszövet, melyet azonban soha nem változtat.

Az emelkedettebb magaságokon, mintegy arctikus éghajlat alatt élnek a bhutiya-k, a chinai typushoz közeledő izmos népfaj, közöttük a pestis eddig nem észleltetett, valamint nem az ide zarándokoló ájtatos hinduk között sem, kik szent folyamaiknak forrásaihoz, a Pangutri és Jamnutrihoz évenként csoportosúlnak. A „nagy halál” csak is a garhwalok közt honos, a kikről Francis tr. azt mondja hivatalos jelentéseiben, hogy az „kétségen kívül a legpiszkosabb népcsoport a világon”.

1853-ban az angol kormány két orvostisztet küldött ki a helyszínére ezen járvány tanulmányozása végett, s Pearson és Francis tr-ok a következő tüneteket adják elő. A láz felette veszélyesnek találtatott; az utolsó kitörésnél 1876-ban a halandóság megütötte a betegeknek 95 száztlóját. — A beteg rendkívüli levertségről panaszkodik; jelen van rázó hideg, levertség, gyakran mirigydaganat és genyedés. *A nyelv* fehér, mézszínű, barázdázott, olykor a papillák kiálló, olyan színűek mint a scarlatinában. *A fejfájás* kínzó; *delirium* jelentkezik; *a szem* fátyolozott, székrekedés, de olykor diarrhoea is fordul elő. *A szomj* rendkívüli, a *húgy* sötétszínű, húgyrekedés azonban nem fordul elő; hasgató fájdalmak a derékban. *Az ütérlokés* erős, 90 ütés egy perczre, de olykor oly gyenge, hogy számítani sem lehet. Ha izzadás áll be, az jó jelenség, úgyszintén a hányás is, de ez ritka; a beteg keserű orvosság után kívánczik. A halál olykor néha 24 óra alatt, de többnyire harmadnapra áll be. A mirigydaganatok a kritikus időszakban állanak be, s a genyedést veresre hevített vastűknek beszúrása által szokták előmozdítani. Az egyedüli belső szer, mit a nép használ, egy euphorbiumnak tejes nedve.

A rézszínű bőrön petécskék csak ritkán vehetők észre, de olykor előfordulnak vérzések a végbélből, sőt néhány esetben vérhányás is.

A mahamarri hasonlít a pestis septica vagy pestis aegyptiacához. Murchison azt mondja, hogy a pestis általában nem egyéb, mint a forró éghajlatok typhusa, s módosítatik a clima és más mellékes körülmények közbejötté által. „Nagyon hasonló az, úgy mondja ő, a mirigydaganatos pestishez”. Ezen véleményben van Pettenkofer is. Nem fordul itt elő sem intermissio, sem remissio. A pathognomonikus arczkifejezés, s a többi, már előszámlált kórtünetek észlelhetők itt is. Chinin itt mint specifikus gyógyszer nem használható. — A hulla boncsolásánál egyebet kivenni nem lehet, mint a belorganumok mindnyájanak congestióját.

Ezen, a Himalayakban előforduló veszélyes pestisek okai, Francis tr. ítélete szerint, egészségellenes helyi körülmények, melyek a járvány kitörését de novo lehetővé teszik, s ezen betegség négy év előtt 95 száztló halandóságot okozott. Képzeljünk csak egy köépületet tizenhárom négyszög lábnyi téren, melynek földszintje és első emelete két egyforma nagyságú (tehát körülbelül 6 lábnyi) szobát képez. Az emeleten lakik a család, tegyük fel, hogy az hat tagból áll, a zugokban pedig az eleségi készlet kosarakban van feltakarítva; sem rendes ablak sem ajtórol nincs gondoskodva. A földszinti szobák, melyeket rosszul összeillesztett deszkapadlás választ el a felsőbbektől, istálól szolgálják a család összes házi állatai számára, s ezekben tehén, kecske, sertés egymás

mellett áll. — Minden ház körül szemét- és a trágyadombok emelkednek, s rajtuk a cucurbitaceák és a csalánfajok csak úgy bujálkodnak; a ház megett pedig vannak a kenderföldek 8—10 lábnyira emelkedő növényeikkel, s tegyük ehhez még azt is, hogy az ily házakból álló helység hegyoldalba épült, s ki van téve a lapályi növényélet kigőzölgéseinek, s hogy a ventilatio is, ezen fő és legfőbb feltétele az eszélyes és a civilisatio nagyobb fokára mutató hygienének, melyet még Európában sem képesek sokan eléggé méltányolni, majdnem teljesen ki van zárva; ha mind ezeket így összetalálkozni látjuk egy járvány kitörésénél, úgy a következményeket könnyen beláthatni.

A stagnáló levegőnek is ott különös büze van, s ha az ember szagolta azt, csak úgy mint a himlő-, vagy a cholera specifikus bűzét elfelejteni nem lehet.

Francis tr. érdekes jelentésében a *patkányok* sereges haláláról tesz említést, mely a pestis kitörését ott megelőzni szokta, de a szerencsétlen lakosok tudatlan apathiájukban ezen figyelmeztető körülményre hajtani nem szoktak. A patkány kibúvik lyukából, tántorog, vért hány, azonnal megszűnik élni, s olykor egy kis ruhadarabot találni fogai között. Ily patkány-dögvész előfordult már másutt is, még pedig nyugoti Chinában, Yunnanban, a mahomedan lázadóknak halmokban történt lemészárlása után, s a mint tudva van, a pestis ott is kiütött akkor.

Murchison határozottan azon véleményben van, hogy a lakházaknak egymás mellé halmozása, a tisztatlanság és elégtelen ventilatio képes a kórnmző anyagot létrehozni akkor, a midőn az emberi testből, s az azt takaró ruházatból származó kigőzölgés megreked és összegyűlik, s a bőrön úgy, mint a ruházatban a tisztatlanság felhalmozódik; ne feledjük el egyszersmind azt sem, hogy a szegénység és rossz táplálkozás következtében vérszegénységgel is van dolgunk.

Visszaemlékeztet ez azon járványokra, melyek a múlt századok háborúit mindig követték. A kivándorlóknak rosszul berendezett hajóin ily esetek még ma is előfordulnak, úgyszintén a túlnépesített táborig és egyéb kórházakban és tömlöczökben. Az 1878 évben Astrachanban kiütött pestisnek hasonmása ez, a hol — mint tudjuk — csak az egy Vetlianka helységben octobertól januárig nem kevesebb mint 420 emberélet esett áldozatul, s ezek között 9 katonai és polgári orvos. Ott sem volt az egészségügyre legkisebb gond sem fordítva, s az állati és növényi hulladékok rohadoztak a lakosság közepette; a víz használata posványokból történt, a lakházak tisztaságáról szó sem volt, s ehhez tegyük még a felhalmozott halkészleteket, melyek messzire elbűzösítették a levegőt: nem fogunk tehát csodálkozni azon, hogy az odaküldött angol orvosok, *eltérve* Hirsch és Eichwald tanárok véleményétől, hogy t. i. a kozákok hozták volna a pestist a török háború után, — azon következtetésre jutottak, különösen az angol táborig főorvos Colvill, hogy a pestis *ott de novo* és nem érintkezések következtében támadhatott.

Hasonló körülmények fordultak itt is elő mint amott, nagyon természetszerű tehát, hogy hasonló következményeket vontak maguk után.

Soká vettem már úgyis igénybe a tisztelt egylet türelmét, alig ildomos tehát, hogy azt még egy kissé

továbbra kikérni bátorkodom. Hanem egy különös szokásra lennék bátor néhány percze kikérni figyelmüket, mely szokást a Himalayák egy helyén láttam, s ennek följegyzését eddig még sehol nem olvastam.

Simla felé vezető úton, a mint Kussowli állomást elhagyjuk, s a dombon lefelé tartunk, egyfelől az uttól Garkhal faluja mellett Pattiala raja birtokán van egy hindu templom, s mellette egy hegyi csermely; ezen csermely vize reservoir-ba gyűjtetik, s innét ismét a többlet egy vonalas gyenge áramlatban a lejjebb fekvő helyekre foly. Ezen gyöngén eső vízuhany alatt láttam egy egész sor csecsemőt a brahmanok felügyelete alatt órák hosszáig nappal aludni; oda hozzák kisdedeiket a dologra menő anyák, s hátukra fektetvén őket, akkép teszik oda ezen esős gyenge zuhany alá, hogy a fejtető csak is érintse az enyhe, alig 4—6 hüvelyknyi magasságról eső csermelykét, s ezen egyszerű lelemény a gyermeknek órákig nyugalmat, az anyáknak pedig szabad kezet ad egyéb foglalatosságaikra.

Ez ha nem is az anaesthesia, de minden esetre a hypnotismusnak egy feltűnő és általam — midőn azt először szemléltem volna — soha sem tapasztalt, s mennyire én azt megítélni képes voltam, igen ártatlan, tehát figyelemre méltó szere, melyet azután megkísérteni magamnak is alkalmam volt egynehány esetben. A nevezett hely körülbelül 5000 lábnyira fekszik a tenger színe felett, s a hőmérő 73—76 fokot mutatott Fahrenheit szerint, tehát 18—20 fokot Réaumur hőmérőjén.

A húgyhólyag részletes csonkolása (resectio).

Kísérleti műtéttani tanulmány.

Irta FISCHER ADOLF tr. és műtő Budapestén.

A hólyag részletes csonkolása az ókori sebészek előtt egészen ismeretlen lévén, nem gyakoroltatott, minek oka abban keresendő, hogy a régiebb orvosok — Hippocrates tanai szerint, a hólyagnak bármely sérülését halálosnak tartották.

Maga Hippocrates¹⁾ a hólyagsebzéseket igen veszélyeseknek declarálta, s eszében sem lehetett ezen szervet valamely sebészi beavatkozás által ilyféle sérülésnek kitenni. Művének egyik helyén e tekintetben így nyilatkozik: „*σοαι δια ζοπειντι θανατωδες*“ (vesicam dissectam habenti lethale,²⁾; másik helyen azt mondja: „Moritur autem, si quis cerebro sauciatu fuerit, aut vesica“³⁾.

Ez okból a Hippocrates-iskolának hódoló orvosok is kerülték a hólyagnak bármely metszését, s így valamely rendszeres hólyagműtétről szó sem lehetett.

Galenus⁴⁾ műveiben említést tesz egy fiatal emberről, kit a hólyagtájékon karddal szúrtak meg, s valóban hólyagját is megsebeztek, de ennek dacára életben maradt a hólyagseb gyógyulása után; anélkül azonban, hogy az ilyféle észleletek, melyek bizonyára más oldalról is tétettek, Hippocrates tanait megrendítették volna.

A régi német sebészek is a hólyag sérülését igen veszélyesnek, a legtöbb esetben halálosnak tartották, főleg ha a sérülés a hólyag tetejét érte, mert itt nézetük szerint a hólyag nem húsból, s vérből állván, nincs hajlama a gyógyulásra.

Igy Mayster Hans v. Gensdorff⁵⁾ és Hieronymus Brunschwig⁶⁾

¹⁾ Opera omnia graeca & latina Van der Linden. 1665.

²⁾ I. m. I. k. 99. lap. — ³⁾ I. m. II. k. 3. lap.

⁴⁾ Bartels idézete szerint. Langenbeck's Archiv für klinische Chir. Band 22. Seite 531. 1878.

⁵⁾ Feldbuch der Wundartzney. 1542.

⁶⁾ Hantwischung der Wundartzney. Strasburgk. 1487. Cap. 2.

azt állíták, hogy csak a hólyagnyakon ejtett sebzések gyógyulnak, mert itt már hús, s vérrel van a sebésznek dolga. Minden esetre ezen felfogás okozta, hogy a legrégebb időben a húgykőmetszés a gáttájon gyakoroltatott.

Celsus¹⁾ a hólyagsebnek egyesülését már megengedé, ha túlságos nagy részlet nem pusztult el. Ugyanis classikus munkájában így nyilatkozik: „Neque desperari debet solida glutinatio vulneris, nisi ubi aut vehementer rupta cervix est, aut ex Cancro multae magnaue carunculae, simulque nervosa aliqua exciderunt.“ Tehát ő elpártolt Hippocrates tanaitól, s a hólyagsérüléseket nemcsak hogy oly veszélyeseknek nem tartá, melyeket meggyógyítani nem lehet, hanem még műtétmodort is gondolt ki a hólyagkőnek eltávolítására. Ez az ú. n. Celsusféle hólyagmetszési modor.

A hólyagnak részletes csonkolása már a 18-ik században végeztetett Pott²⁾, a híres angol sebész által, ki beszorult lágyék-hólyagsérvényben, s hólyagkőben szenvedő 6 éves gyermeknél kézzel távolította el a letolult hólyagrészletet és a követ. De hólyagvarratot nem alkalmazott. Ezen betegnél a lágyéktáji sebből 15 napig ömlött ki a vizelet, s a mint a seb gyógyulni, s kisebbülni kezdett, oly mértékben ürült ki természetes uton a vizelet. A beteg teljesen felgyógyult. Pott erről³⁾ következőket mondja: „Siccome non eravi la minima apparenza di fluido, sia nel sacco, sia nel suo collo, prima dell' incisione, la sua effusione immediata, e la presenza della pietra mi portarono a credere che il caso fosse un'ernia cistica. Fu egli su pericialmente medicato, e non ebbe alcun cattivo sintomo, sebbene unna porzione della vescica fosse stata totalmente portata via.“

Chopart⁴⁾ szintén tanácsolja, hogy az előesett és lefűződött hólyagsérvért messük le, de hogy e műtétet élőnél alkalmazta-e, arról említést nem tesz. Ő ugyanis azt mondja: „. pour faire cesser l'étranglement, ou pour ôter la pierre qui peut en être la cause et être retenue dans un collet ou rétrécissement considérable de la partie vésicale sortie, lequel est situé au dehors ou dans l'anneau inguinal: ensuite on peut sans risque retrancher au dessous de ce collet adhérent aux parties voisines cette portion de la vessie,“

Desault⁵⁾ szintén lefűződött hólyagkiöblösődésnél ily értelemben nyilatkozik: „. on pourroit, sans risque retrancher la portion de la vessie qui est du-dehors, et dont les parois amincies et sans action, sont semblables à peine organisée.“

Roux⁶⁾ egy esetben bélsérvezáródásnál (incaeratio) műtét által visszahelyezte az előreesett belet, de mindazonáltal a sérv-zacsokó beloldalán még mindig 6—8 cm. széles, előlről hátrafelé lelapult, szabálytalan körtealakú, puha, s hashártyától be nem vont dagot talált, melynek ürében diónagyságú kövecskét tapinthatott. Ezen kidudorodó dagot Roux elfajult csepleznek tartván, kimetszését elhatározá. De nem volt kevéssé meglepve, midőn a dag rétegenkinti felszabeditásánál, s bemetszésénél annak üréből vizelet ömlött ki. Ezek után következőket mondja: „Les deux bords de l'ouverture furent saisis à l'aide d'une pince et la base embrassée dans un fil ciré, une sonde fut placée à demeure dans l'urèthre. Trois jours après, le malade pâlit tout à coup et meurt sans faire entendre une plainte; il n'avait pas uriné depuis l'opération.“

Tehát ezen szerző a sebszék összevarrása helyett, azokat előrehúzta és fonállal lekötötte, s nem valószínűtlen, hogy ezen eljárás által a hólyag maradéka, tetemesen vongáltatván, egyszerűs mind a húgyvezévek normális viszonya a hólyaghoz, vagy a hólyagnak viszonya a húgycsőhöz annyira megváltozott, hogy a beteg többé nem vizelehetett.

(Folytatása következik).

¹⁾ De medicina, Libr. 8. Rotterdami 1750, Lib. VII. p. 487.

²⁾ Opere di Chirurgia, Bassano, 1794. (Olasz fordítás).

³⁾ L. c. T. II. Obser. 23. p. 259.

⁴⁾ Traité des malad. des voies urinaires, Paris 1830. T. I. p. 384.

⁵⁾ Oeuvres chirurgicales, Paris 1830. T. III. p. 155.

⁶⁾ Nélaton, Éléments de Pathol. chirur. Paris 1857. T. IV. p. 451.